

УДК 37.018.1 – 053.6(410)

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У
ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Г.П.Теклюк

Анотація. У статті досліджені концептуальні засади, зміст, форми й методи сімейного виховання дітей підліткового віку у Великій Британії, з'ясовано тенденції розвитку та проведено аналіз концепцій його організації, висвітлено роль сучасної британської сім'ї у вихованні дітей підліткового віку та проблеми їх виховання в неблагополучних сім'ях.

Ключові слова: концептуальні засади, зміст, форми й методи, проблеми сімейного виховання, підлітки, Велика Британія.

Аннотация. В статье исследованы концептуальные основы, содержание, формы и методы семейного воспитания детей подросткового возраста в Великобритании, выяснены тенденции развития и проведен анализ концепций его организации, освещена роль современной британской семьи и проблемы воспитания детей подросткового возраста в неблагополучных семьях.

Ключевые слова: концептуальные основы, содержание, формы и методы, проблемы семейного воспитания, подростки, Великобритания.

Annotation. In the article the trends of family upbringing were found and the concepts of family parenting of teenagers in the United Kingdom were analyzed, the role of modern British families in the education of adolescents and the problems of educating adolescents in problem families were researched. The essence, forms, methods and some problems of family upbringing of teenagers in this country are studied.

Key words: trends of development, concepts, issues, strategies, forms and methods of family education, comparative analysis, adolescents, the United Kingdom.

Постановка проблеми. Виховання дітей у сім'ї завжди було важливою суспільною проблемою. Значною мірою це пояснюється виховними можливостями сімейного впливу на дитину. Саме в родині закладаються основи ціннісно-мотиваційної сфери особистості, формується її характер. Батьки є першими вихователями, які зміцнюють і загартовують організм дитини, розвивають її мовлення, мислення, волю та почуття; формують її інтереси, прагнення, смаки, здібності; виховують любов до знань, допитливість, спостережливість, працьовитість. Повсякденні життєві ситуації, які виникають у родині, багатогранність взаємин, щирість почуттів, зацікавлене ставлення до найрізноманітніших виявів поведінки дитини – все це створює найсприятливіші умови для формування її особистості.

Історіографія наукових досліджень дає підстави стверджувати, що проблема сімейного виховання привертала увагу науковців різних часів. Відомий чеський педагог Я.Коменський, спираючись на історичний досвід сімейного виховання, обґрунтував ідею „материнської школи”. Ф.Рабле й Ж.-Ж.Руссо розглядали сімейне виховання як важливу частину педагогіки. Й.Песталоцці, узагальнивши досвід народної педагогіки, створив „Книгу для матерів” [1, с. 7].

Заслужують на увагу й видатні вітчизняні вчені, які зробили вагомий внесок у розробку проблем сімейного виховання: О.Духнович, А.Макаренко, С.Русова, М.Стельмахович, В.Сухомлинський, К.Ушинський, а також сучасні дослідники І.Бех, Н.Побірченко, В.Постовий, Т.Руденко, О.Сухомлинська, В.Федяєва [2] та інші.

Водночас, актуальність проблеми сімейного виховання не зменшується, а навпаки, ще більше загострюється. Значною мірою це пояснюється тими політичними, соціальними, економічними і духовними змінами, які відбуваються в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Особливо гострою є проблема сімейного виховання дітей підліткового віку, який характеризується, з одного боку, активним прагненням звільнитись від опіки дорослих, непослухом, опором і протестом а, з іншого — недостатньою сформованістю моральної свідомості, відсутністю досвіду соціального самоствердження, прагненням до спілкування з ровесниками, переоцінкою цінностей, зміною симпатій і авторитетів, зникненням інтересу до навчання, потребою в самостверженні і самопізнанні, замкненістю, незадоволенням собою, неадекватною самооцінкою, що нерідко спричиняє конфронтацію дітей з батьками, значно знижує ефективність сімейного виховання. У зв'язку з цим виникає необхідність у пошуках кращих зразків світового досвіду сімейного виховання дітей.

У ракурсі зазначеної проблеми на особливу увагу заслуговує організація сімейного виховання дітей у Великій Британії. Значною мірою це пояснюється тим, що Велика Британія належить до найпотужніших держав світу. Її високий економічний і культурний розвиток обумовлений наявністю сильної еліти, свідомих громадян і висококваліфікованих фахівців. Вагому роль у цьому відіграло сімейне виховання, яке вибудовується на чітких народних традиціях і теоретичних напрацюваннях [3, с. 12].

До скарбниці передової педагогічної теорії та практики сімейного виховання увійшли ідеї представників філософії та педагогіки Великої Британії – як Р.Ашама, Ф.Бекона, Дж.Беллєрса, У.Гросіна, І.Дунса, А.Кентерберійського, Дж.Колета, Т.Лінакра, Дж.Локка, Т.Мора, У.Оккама та ін. Значні теоретичні напрацювання щодо сімейного виховання мають британські мислителі, педагоги Е.Берк, Дж.Локк, Т.Мор, Г.Спенсер, Дж.Уінстенлі [4, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дослідження британської сім'ї та виховання в ній висвітлені в публікаціях таких британських педагогів і соціологів, як: Н.Аберкромбі, Т.Александр, Л.Брукс [3], С.Гудман, Л.Давідоф, Л.Джеймісон, Л.Ірвін, Дж.Карден, Дж.Коулмен [4], П.Ласлет, Д.Морган, С.Мортон, Д.Невіл, Л.Полок, К.Тісдол, Х.Уілкінсон, Дж.Фоско [6], М.Янга та ін.

Українські науковці проблему теорії та практики сімейного виховання в зарубіжжі розглядали в історико-педагогічному аспекті (дисертація О.Демченко „Теорія та практика сімейного виховання у Великій Британії”) [1], з теоретико-методологічного погляду (дисертація Г.Фінчук „Теорія та практика сімейного виховання в зарубіжній педагогіці”, у ракурсі етнопедогогічних традицій (дисертації М.Тадєєвої „Етнопедогогічні традиції виховання у Великій Британії”, монографія М.Євтуха і М.Тадєєвої „Етнопедогогічні традиції виховання у Великій Британії”).

Історико-педагогічним аспектам теорії і практики сімейного виховання Великої Британії присвячені дослідження О.Романовської („Фостерна сім'я як соціально-педагогічне середовище підтримки особистості дитини”), В. Миценко („Індивідуальний підхід до виховання дітей у педагогічній спадщині Г.Спенсера (1820-1903 рр.)”, О.Скринської („Дисциплінуюче виховання в педагогічній спадщині Джона Локка”), Т.Кравцової („Вивчення дитини в реформаторській педагогіці кінця ХІХ – початку ХХ століття”), О.Барило („Ідеї вільного виховання в реформаторській педагогіці кінця ХІХ – першої третини ХХ століття”), Л.Ваховського („Філософія виховання західної цивілізації в епоху просвітництва”) та ін.

Водночас аналіз зазначених наукових праць дає підстави зробити висновок про недостатність теоретичних досліджень, присвячених висвітленню досвіду сімейного виховання дітей у Великій Британії. В результаті залишається нез'ясованою проблема організації сімейного виховання дітей підліткового віку: концептуальні засади, зміст, форми і методи його організації. Такий стан справ негативно позначається на використанні кращих зразків світового досвіду в практиці сімейного виховання підлітків в Україні.

Постановка завдання: з'ясувати концептуальні засади, зміст, форми й методи сімейного виховання дітей підліткового віку у Великій Британії.

Основні тенденції сімейного виховання дітей підліткового віку у Великій Британії розвивались від сприйняття дітей як дорослих у мініатюрі з використанням тілесних покарань, приниження їхньої гідності на ранньому етапі історії і у середньовіччі до визнання дитинства як окремого, специфічного етапу розвитку особистості, необхідності гуманного ставлення до дітей з другої половини ХVІІІ століття [1, с. 20].

Основні концептуальні засади сімейного виховання дітей підліткового віку у Великій Британії

сформувались на основі таких філософських течій: неопрагматизму, екзистенціалізму, неотомізму, соціального утопізму, прогресивізму, педоцентризму та гуманізму, що стали підґрунтям для педагогічних концепцій сімейного виховання.

Це, зокрема, неопрагматична концепція виховання дітей підліткового віку, яка полягала в тому, щоб стимулювати саморозвиток, самоактуалізацію і самовизначення особи; екзистенціалістична концепція, яка вбачала центр виховного впливу у несвідомому (інтуїції, настрої, почуттях); неотомістична концепція вимагала будувати сімейне виховання на пріоритеті "духовного начала", обґрунтовувала ідею "гармонійного поєднання" наукових знань і релігійної віри; неопозитивістська концепція головну увагу у вихованні приділяла розвитку людського "Я"; соціалістично-утопістська концепція, що надавала значної ваги трудовому вихованню дітей підліткового віку як одному з найважливіших умов особистої й державної заможності та ін. Стрижневою ідеєю гуманістичної концепції сімейного виховання є думка, що у формуванні особистості не можна застосовувати насилля. Благо людини, норми людських відносин – принцип рівності, людяності, справедливості – понад усе [3, с. 32].

Сьогодні перевага надається комплексному підходу до створення "ідеальної дидактичної та виховної системи", яка спирається на сукупність знань про навчання й виховання.

Сучасний етап розвитку британського виховання підлітків характеризується певними змінами в оцінці його результатів: батьки хочуть бачити своїх дітей незалежними й автономними, а не покiрливими. Дорослі не нав'язують дітям своїх думок і не забороняють їм набувати нового досвіду, навпаки, вони мають створити безпечні умови для діяльності підлітка, знайти час для спілкування з ним і виконання спільних справ [5, с. 43].

Якість сімейних відносин вважається у Великій Британії головною умовою благополуччя молодих людей. Теплі стосунки, поєднані з послідовним дотриманням дисципліни, розглядаються педагогами як запорука успішного виховання дітей підліткового віку. Важливою його умовою британські вчені вважають також повагу до дітей. Підлітки, яких залучають до прийняття сімейних рішень, стають відповідальнішими, у них виникає менше проблем з поведінкою [6, с. 254].

Батьки у Сполученому Королівстві уникають моралізувань. Дитина з раннього віку привчається покладатися на власні сили. Вільний вибір між добром і злом розвиває в неї почуття відповідальності: якщо вона чинить погано – повинна бути готова нести моральну відповідальність за наслідки свого вчинку. Результатом такого підходу є те, що діти виростають впевненими в собі, відповідальними, вміють розрізняти добро і зло, заслуговують на довіру [6, с. 260].

Батьки, на думку британських педагогів, мають формувати в дітей почуття любові до інших людей, потребу турбуватися про них та допомагати їм. Важливою складовою емоційної розвиненості особистості вважається здатність відчувати психічний стан іншого, виявляти до нього жаль та співчуття [5, с. 39].

Формування високої самооцінки в британців полягає в доброзичливому ставленні до дитини підліткового віку, повазі до неї, готовності прийняти її такою, якою вона є, і водночас уміти контролювати її, вимагати від неї виконання певних правил, зумовлених її роллю в сім'ї.

На думку британських учених, вирішальним фактором успішного виховання є моральний клімат у сім'ї; від нього залежить, якою виросте дитина. Родинне благополуччя визначається високим рівнем моральності, духовності, задоволення емоційно-психологічних потреб. Тому серед завдань сімейного виховання британців чільне місце посідає створення атмосфери емоційної захищеності дитини, тепла, любові, умов для розвитку її почуттів, самореалізації [4, с. 45].

Водночас встановлено, батьки у Великобританії стурбовані тим, що у них часто виникають суперечки з дітьми-підлітками. Однією з причин цього є те, що дорослі ставляться до незалежності дітей як до проблеми, не усвідомлюючи, що це закономірний етап підліткового розвитку. Більше того, якщо батьки реагують на незалежність своєї дитини посиленням опіки й контролю, то тоді інтенсивність і частота конфліктів зростає [3, с. 183].

У Великобританії постійно зростає кількість дітей, які живуть у неблагополучних сім'ях. Такі сім'ї негативно впливають не тільки на дітей підліткового віку, але й загалом на суспільство в економічному, соціальному й медичному плані. Тому владні структури країни прагнуть зменшити кількість таких сімей, шукають шляхи, як допомогти батькам належним чином доглядати за своїми дітьми. Наслідки виховання у неблагополучних сім'ях бувають різними. Частина дітей-підлітків почувається нещасними, сповільнюється їхній розвиток. Одним з найсерйозніших наслідків перебування дитини у неблагополучній сім'ї є порушення закону неповнолітніми.

У Великій Британії є багато служб підтримки сімей, які підпорядковуються соціальним установам, наприклад ті, що функціонують при центрах дітей і сім'ї. Працівники цих служб пропонують емоційну, практичну й соціальну допомогу неблагополучним сім'ям, сприяють працевлаштуванню батьків,

допомагають підліткам вирішувати проблеми в школі з навчанням, сприяють подружнім парам побудувати стосунки, основані на взаємоповазі, різним сім'ям будувати між собою дружні зв'язки, щоб допомагати одна одній. Існують також телефони довіри, які пропонують корисну інформацію, підтримку й допомогу [3, с. 172].

Британські вчені вважають, що в суспільстві повинні бути розроблені стратегії запобігання виникненню неблагополучних сімей і відповідного реагування на них, наприклад, кампанії у ЗМІ, урядова політика збільшення відповідальності батьків за поведінку їхніх дітей, організація спеціальних курсів для батьків, залучення шкільних соціальних робітників, психотерапевтів тощо [3, с. 188].

Основними сучасними формами й методами сімейного виховання дітей підліткового віку британців є такі: розповідь, бесіда, роз'яснення, наставляння, інформування, порада, дискусія, заохочення, помірковані покарання, спонукання до самовиховання, дотримання правильного режиму праці та відпочинку, виконання різних доручень і обов'язків [1, с. 69].

Врозразі педагогічному авторитаризму розвиваються тенденції гуманного, вільного виховання, посилюється увага до умов життя дітей. Зростає прагнення забезпечити комфортну психологічну атмосферу, коли наголос робиться не на недоліки й негативні вчинки, а на заохочення успіхів дітей, їхньої пізнавальної та творчої активності, схильностей та інтересів, – таким чином у сім'ї створюється середовище радості та творчості [4, с. 44].

Основною метою виховання підлітків у сучасній британській сім'ї є всебічний і гармонійний розвиток дитини. Основними напрямками його змісту є фізичний та інтелектуальний розвиток дитини, засвоєння моральних цінностей, культурних традицій, формування естетичних смаків та ін. [3, с. 21].

Упродовж багатьох віків у Великій Британії формування духовності в сім'ї тісно пов'язувалося з релігійними виховними традиціями. Британці завжди намагалися дати своїм дітям належне релігійне виховання.

Важливу роль традиційно відігравало трудове виховання. Діти з раннього віку допомагали батькам вести домашнє господарство, доглядати за будинком, садом.

Моральні риси британського народу склалися віками й передавалися з покоління в покоління. У Великій Британії завжди схвалювалися такі моральні якості, як щирість, милосердя, повага до сімейних традицій, любов до батьківщини, справедливість, чесність.

У масовій практиці сімейного виховання дітей підліткового віку британців розвиток розумових здібностей є невід'ємним компонентом формування активної творчої особистості. Естетичне виховання дітей підліткового віку британська педагогіка вбачає у формуванні краси людської особистості: краси розуму, душі, характеру, вчинків, творинь [3, с. 35].

Компаративний аналіз систем сімейного виховання дітей підліткового віку Великої Британії і України свідчить про ряд подібних рис, виокремлюються певні підходи та принципи, які збігаються. Це, зокрема, стосується принципів природовідповідності, гуманізму, урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей. Погляди британців подібні до основних положень української народної педагогіки, які проголошують й утверджують культ Матері, Батька, Родини, Доброти, Честі, Гідності й Поваги до Людей; культ бережливого ставлення до довкілля [2, с. 278].

Водночас встановлено, що є і відмінні риси:

- в українських сім'ях вважається важливим виховання у дітей слухняності, у британських сім'ях пріоритетним стає виховання відповідальності;

- вплив британських батьків поступається впливу соціального середовища, в результаті дитина змалку почувається не тільки самостійною, але й соціально відповідальною особистістю;

- карають дітей підліткового віку у Великій Британії шляхом позбавлення розваг, солодощів, іграшок та інших задовольень. Але якщо дитина скаржиться на це оточуючим, такий учинок батьків може розцінюватися як протиправна дія, що спричинила фізичний або моральний збиток (abuse). Оптимальним способом пояснити дитині, що вона поводи́ла себе неправильно, є бесіда [3, с. 308].

Британська родина, на відміну від української, менше захищає дитину підліткового віку від зовнішнього світу, вплив батьків поступається впливу соціального середовища. Дитину виховують так, щоб вона відчувала себе в компанії своїх однолітків і наставників, як у власній родині. Вона змалку почувається не тільки самостійною, але й соціально відповідальною особистістю [5, с. 25].

На відміну від українців, британці зводять до рівня культу незалежність і самостійність людини, а в громадському плані цінують почуття причетності. Відповідно до своїх поглядів вони й виховують дітей підліткового віку. Якщо в українських сім'ях важливим є виховання слухняності, у британських пріоритетним стає виховання відповідальності. Ініціативність і зацікавленість, активність і постійна зайнятість є їхньою життєвою позицією [3, с. 46].

Отже, серед особливостей британського сімейного виховання дітей підліткового віку є корисні для

осмисленого запозичення. Водночас не варто копіювати й бездумно пересаджувати на наш специфічний національний ґрунт освітньо-виховні системи інших народів. Механічне запозичення, штучне перенесення виховних матриць, освітніх систем з одного національного ґрунту на інший в основі своїй приречене на невдачу.

Перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження не вичерпує даної проблеми. Предметом подальшого вивчення могли б стати проблеми співпраці сім'ї зі школою у Великій Британії, шляхи формування педагогічної культури сучасної сім'ї. Дослідження нових матеріалів допоможе глибше пізнати суть сімейного виховання британців і його роль у зростанні економічного прогресу й культури нації.

Література

1. Демченко О.Й. Теорія і практика сімейного виховання у Великій Британії (історико-педагогічний аспект). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Спеціальність 13.00.01 – Київ, 2000. – 173с.
2. Федяєва В. Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX — XX століття). Монографія / В. Л. Федяєва. — Херсон : РІПО, 2010. — 347с.
3. Brooks L. The story of childhood : growing up in modern Britain / L. Brooks. - London : Bloomsbury, 2006. — 346 p.
4. Coleman J.C. The Parenting of Adolescents in Britain Today / J. C. Coleman // Children & Society. — 1997. — № 2. — P. 44-52.
5. Ferri E. Parenting in the 1990s / E.Ferri. – London : Family Policy Studies Centre supported by Joseph Rowntree Foundation, 1996. — 53 p.
6. Fosco G. M. Adolescent Triangulation Into Parental Conflicts : Longitudinal Implications for Appraisals and Adolescent-Parent Relations / G. M. Fosco, J. H. Grych. — Journal of Marriage and the Family. — 2010. — № 72(2). P. 254-266.